

ऋग्वेद

मण्डल १, अनुवाक १४, सूक्त ८९ ।
अष्टक १, अध्याय ६, वर्ग १५ - १६ ।
अनुवाद कर्ता: सञ्जय मोहन मित्तल

Rigveda

Maṇḍala 1, Anuvaaka 14, Sookta 89.
Aṣṭaka 1, Adhyaaya 6, Varga 15 - 16.

Translated by: Sañjay Mohan Mittal

There are two independent systems in place for classifying the 10522 Mantras from the R̥gveda.

The first system has the Mantras broadly classified in Maṇḍalas. Each Maṇḍala has Anuvaakas which are further divided into Sooktas. However it is noteworthy that the Sooktas are numbered independently within a Maṇḍala and their numbering do not reset at the switchover of Anuvaakas. Due to this, many scholars consider Anuvaaka to be redundant and do not use them in their translations. There are a total of 10 Maṇḍalas, 85 Anuvaakas and 1028 Sooktas in the R̥gveda. The sizes of the Maṇḍalas vary considerably between 429 Mantras to 1976 Mantras. The sizes of the Sooktas vary from 1 Mantra to 58 Mantras.

The second system tries to evenly distribute the Mantras between 8 Aṣṭakas which are further divided into 8 Adhyaayas each. These 64 Adhyaayas are further subdivided into 2024 Vargas. The normal size of a Varga is five Mantras, however, it varies from one to twelve Mantras with either extremes being rare.

Even though the second system does not have the Sookta classification, it honors the sanctity of a Sookta. One Sookta belongs to only one Aṣṭaka and one Adhyaaya. The Mantras from a Sookta may be further grouped into multiple Vargas. The Vargas however, do not mix Mantras from different Sooktas.

Nowadays, Maṇḍala / Anuvaaka / Sookta classification is more popular and has been used in this translation as well. However, the Aṣṭaka / Adhyaaya / Varga is mentioned in the page header for reference, if needed.

सारांश

यह सूक्त सत्संग की महिमा बतलाते हुए तीन निर्देश देता है। पहला निर्देश सभी विद्वानों के लिए है कि वह अपने ज्ञान का प्रयोग जनहित में करें। सभी की बुराईयों से रक्षा करने के लिए वह सबका उचित मार्गदर्शन करें। दूसरा निर्देश जन साधारण के लिए है कि वह वैदिक विद्वानों के साथ सत्संग के लिए तत्पर रहें। तीसरा निर्देश भी जन साधारण के लिए है कि वह वैदिक विद्वानों के बताए मार्ग का अनुसरण करें।

पन्द्रहवें वर्ग का आरम्भ होता है।

प्रथम मन्त्र में विद्वानों से उत्तम कर्मों को सीख उन्हें करने का निर्देश है।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४७ अक्षराणि । निचृदार्षी जगती छन्दः । निषादः स्वरः ।

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदब्धासो अपरीतास उद्भिदः ।

देवा नो यथा सदमिद् वृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥१॥

ऋग् १:१४:८९:१, यजुः २५:१४

आ । नः । भद्राः । क्रतवः । यन्तु । विश्वतः । अदब्धासः । अपरीऽइतासः । उत्ऽभिदः ॥

देवाः । नः । यथा । सदम् । इत् । वृधे । असन् । अप्रऽआयुवः । रक्षितारः । दिवेऽदिवे ॥१॥

विद्वान् जन (दिवेऽदिवे) प्रतिदिन अपने (अप्रऽआयुवः) कर्तव्यों का पालन करते हुए हमारे (रक्षितारः) मार्गदर्शक व रक्षक हो । (भद्राः) कल्याणकारी (क्रतवः) यज्ञादि जैसे उत्तम कर्म करने का अवसर (नः) हमें (यन्तु) प्राप्त हो । हमारे (विश्वतः) सारे कर्म (अदब्धासः) अहिंसित, (अपरीऽइतासः) असंकुचित अर्थात् बिना रोक टोक वाले और (उत्ऽभिदः) काम क्रोध दुःख आदि शत्रुओं का नाश करने वाले हों (यथा) जिससे (आ) सब (देवाः) प्राकृतिक शक्तियाँ (सदम्) सदा (इत्) ही (नः) हमारी (वृधे) उन्नति में सहायक (असन्) हों ।

दूसरे मन्त्र में पिछले मन्त्र के भाव को आगे बढ़ाया गया है।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४८ अक्षराणि । आर्षी जगती छन्दः । निषादः स्वरः ।

देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभि नो नि वर्तताम् ।

देवानां सुख्यमुप सेदिमा वयं देवा न आयुः प्र तिरन्तु जीवसे ॥२॥

ऋग् १:१४:८९:२, यजुः २५:१५

Synopsis

This composition highlights the benefits of the company of the Vedic scholars and provides three directives. First directive is for the scholars that they should utilize their knowledge for the common good of the entire society. They should protect everyone from bad tendencies by guiding them towards the righteous path. Second directive is for the masses advising everyone to diligently seek the company of Vedic scholars. And the third tells everyone to act in accordance with the direction provided by the Vedic scholars.

Here begins the fifteenth Varga.

In the first mantra the sage advises us to emulate the good deeds of the scholars.

riṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 47, **chhandah** nichṛid aarṣhee jagatee, **svaraḥ** niṣhaadaḥ.

1. **aa no bhadraaḥ kratavo yantu vishvato'dabdhaaso apareetaasa udbhidaḥ,**
devaa no yathaa sadamid vṛidhe asannapraayuvo rakṣhitaaro dive dive.

Rig 1:14:89:1, Yajuh 25:14

aa naḥ bhadraaḥ kratavaḥ yantu vishvataḥ adabdhaasaḥ apareetaasaḥ udbhidaḥ,
devaaḥ naḥ yathaa sadam it vṛidhe asan apraayuvaḥ rakṣhitaaraḥ dive dive.

May the scholars (apraayuvaḥ) diligently (rakṣhitaaraḥ) guide and protect us (dive) day after (dive) day! May (naḥ) we (yantu) get opportunities to engage in (bhadraaḥ) benevolent (kratavaḥ) deeds! May (vishvataḥ) all of our actions be (adabdhaasaḥ) non-violent and (apareetaasaḥ) unrestricted and (udbhidaḥ) cause destruction of our enemies both internal and external, (yathaa) so that (aa) all of the (devaaḥ) divine forces of nature (asan) are (sadam) always favorable to (naḥ) us (it) and bring us (vṛidhe) prosperity!

In the second mantra the sage extends the idea presented in the first mantra.

riṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 48, **chhandah** aarṣhee jagatee, **svaraḥ** niṣhaadaḥ.

2. **devaanaam bhadraa sumatir̥ijooyataan devaanaan raatirabhi no ni vartataam,**
devaanaan sakhyamupa sedimaa vayan devaa na aayuh pra tirantu jeevase.

Rig 1:14:89:2, Yajuh 25:15

देवानाम् । भद्रा । सुऽमतिः । ऋजुऽयताम् । देवानाम् । रातिः । अभि । नः । नि । वर्त्तताम् ॥
 देवानाम् । सख्यम् । उप । सेदिम् । वयम् । देवाः । नः । आयुः । प्र । तिरन्तु । जीवसे ॥२॥
 (जीवसे) जीवन के प्रत्येक आश्रम में (देवाः) विद्वान् (नः) हमारे जीवन की सार्थकता और (आयुः) आयु को (प्र) अच्छी शिक्षा के द्वारा (तिरन्तु) बढ़ायें । ब्रह्मचर्य में हम (देवानाम्) विद्वानों के (ऋजुऽयताम्) निष्पाप सरल हृदय, (भद्रा) कल्याणकारी व (सुऽमतिः) उत्तम विचारों से सीखें । गृहस्थाश्रम में (देवानाम्) विद्वानों की (अभि) अभिमान रहित (रातिः) दान की भावना (नः) हम (नि) में भी (वर्त्तताम्) घर करे । (देवानाम्) विद्वानों का (सख्यम्) मैत्री भाव (वयम्) हमें (उप) भी (सेदिम्) प्राप्त हो ।

तीसरे मन्त्र में वैदिक विद्वानों से सत्संग का उपदेश है।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४८ अक्षराणि । आर्षी जगती छन्दः । निषादः स्वरः ।
 तान्पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगं मित्रमदिति दक्षमसिधम् ।
 अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा मयस्करन् ॥३॥

ऋग् १:१४:८९:३, यजुः २५:१६

तान् । पूर्वया । निऽविदा । हूमहे । वयम् । भगम् । मित्रम् । अदितिम् । दक्षम् । असिधम् ॥
 अर्यमणम् । वरुणम् । सोमम् । अश्विना । सरस्वती । नः । सुऽभगा । मयः । करन् ॥३॥
 (पूर्वया) सनातन (निऽविदा) वेदवाणी के उपदेशों का पालन करते हुए (वयम्) हम (तान्) उन (अश्विना) सूर्य चन्द्र आदि देवों और प्रशंसनीय विद्वानों को (हूमहे) पुकारते हैं जो (भगम्) ऐश्वर्यवान्, (असिधम्) अहिंसक, (अर्यमणम्) न्यायकारी, (वरुणम्) दुष्टों के नाशक, (मित्रम्) स्नेहिल व (दक्षम्) निपुण हैं और (अदितिम्) रोगनाशक (सोमम्) पुष्टिवर्धक पदार्थों का ज्ञान देने वाले हैं । इनके सत्संग से मिली (सरस्वती) विद्या और (सुऽभगा) ज्ञानधन (नः) हमें (मयः) सुखी (करन्) करें ।

चौथे मन्त्र में वैद्यों से जड़ी बूटियों के विषय को सीखने का उपदेश है ।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४५ अक्षराणि । भुरिगार्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।
 तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः ।
 तद् ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतं धिष्यता युवम् ॥४॥

ऋग् १:१४:८९:४, यजुः २५:१७

Rigveda - Maṇḍala 1 Anuvaaka 14 Sookta 89; Aṣṭaka 1 Adhyaaya 6 Varga 15 - 16

devaanaam bhadraa sumatiḥ riḥooyataam devaanaam raatiḥ abhi naḥ ni vartataam,
devaanaam sakhyam upa sedima vayam devaah naḥ aayuh pra tirantu jeevase.

May the (devaah) scholars guide us in (pra) every stage of (naḥ) our (jeevase) life so that our (aayuh) life span (tirantu) increases due to the lack of stress! In the schooling phase, may we learn to emulate the (riḥooyataam) simple heartedness and (bhadraa) benevolent and (sumatiḥ) virtuous thoughts of the (devaanaam) scholars! In the householder phase, may the (devaanaam) scholarly thoughts of (abhi) humble (raatiḥ) charities take (vartataam) refuge (ni) in (naḥ) us! May (vayam) we (upa) also (sedima) attain the (sakhyam) friendly demeanor which is a virtue of the (devaanaam) scholars!

In the third mantra the sage advises us to seek the company of the scholars.

riṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, devataah vishvedevaah, vowels 48, chhandaḥ aarṣhee jagatee, svarah niṣhaadaḥ.

**3. taanpoorvayaa nividaa hoomahe vayam bhagam mitramaditin
dakṣhamasridham,
aryyamaṇam varuṇam somamashvinaa sarasvatee naḥ subhagaa
mayaskaran.**

Rig 1:14:89:3, Yajuh 25:16

taan poorvayaa nividaa hoomahe vayam bhagam mitram aditim dakṣham asridham,
aryyamaṇam varuṇam somam ashvinaa sarasvatee naḥ subhagaa mayaḥ karan.

In accordance with the (poorvayaa) eternal (nividaa) hymns of the Vedas, (vayam) we humbly (hoomahe) invite the divine forces of nature like (ashvinaa) Sun and Moon and (taan) those venerable scholars who are (dakṣham) versed, (asridham) non-violent, (mitram) friendly, (aryyamaṇam) just, (varuṇam) destroyer of evil and possessor of righteous (bhagam) wealth. May these scholars also impart us the knowledge of (aditim) medicinal and (somam) nourishing herbs! May the (sarasvatee) knowledge and (subhagaa) wisdom provided by these scholars (karan) bring (naḥ) us (mayaḥ) happiness!

In the fourth mantra the sage advises everyone to learn about medicinal herbs from the healers.

riṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, devataah vishvedevaah, vowels 45, chhandaḥ bhurigaarṣhee triṣṭup, svarah dhaivataḥ.

**4. tanno vaato mayobhu vaatu bheṣhajan tanmaataa prithivee tatpitaadyauḥ,
tad graavaaṇaḥ somasuto mayobhuvastadashvinaa shṛiṇutan dhiṣṇyaa
yuvam.**

Rig 1:14:89:4, Yajuh 25:17

तत् । नः । वातः । मयःऽभु । वातु । भेषजम् । तत् । माता । पृथिवी । तत् । पिता । द्यौः ॥
 तत् । ग्रावाणः । सोमऽसुतः । मयःऽभुवः । तत् । अश्विना । शृणुतम् । धिष्ण्या । युवम् ॥४॥
 (वातः) वायु (नः) हमारे लिए (मयःऽभु) कल्याणकारी (भेषजम्) औषधियाँ (वातु) प्रदान करें । (माता) माता (पृथिवी) पृथ्वी (तत्) उनको धारण करें और (पिता) पिता स्वरूप (द्यौः) सूर्यादि नक्षत्र अपने प्रकाश से (तत्) उन्हे पोषित करें । (ग्रावाणः) मेघ (तत्) उन (सोम) सोमलता जैसी (मयः) कल्याणकारी जड़ी बूटियों में (सुतः) रस (भुवः) भरें । (अश्विना) स्त्री पुरुषों! माता पिताओं! गुरु शिष्यों! (युवम्) आप दोनों (धिष्ण्या) बुद्धिपूर्वक रोगों और दुःखों को दूर करने वाले (तत्) उन उपायों को (शृणुतम्) सुनों और (तत्) उनका पालन करो ।

पाँचवे मन्त्र में विद्वानों के लिए सबका मार्गदर्शन करने का उपदेश है ।
 रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४७ अक्षराणि । निचृदार्षी जगती छन्दः । निषादः स्वरः ।
 तमीशानं जगत्स्थुषस्पतिं धियं जिन्वमवसे हूमहे वयम् ।
 पूषा नो यथा वेदसामसद्रुधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥५॥ ऋग् १:१४:८९:५, यजुः २५:१८
 तम् । ईशानम् । जगत् । तस्थुषः । पतिम् । धियम्ऽजिन्वम् । अवसे । हूमहे । वयम् ॥
 पूषा । नः । यथा । वेदसाम् । असत् । वृधे । रक्षिता । पायुः । अदब्धः । स्वस्तये ॥५॥
 (वयम्) हम (जगतः) गतिशील जगत के और (तस्थुषः) स्थावरों के भी (पतिम्) स्वामी (तम्) उस ऐश्वर्यवान (जिन्वम्) सुखों के दाता (धियम्) सर्वज्ञ (ईशानम्) ईश्वर का अपनी (अवसे) रक्षा के लिए (हूमहे) स्मरण करते हैं । (यथा) जैसे वह (अदब्धः) अहिंसक, (पूषा) पुष्टिकारक, (रक्षिता) रक्षक और (पायुः) पालनकर्त्ता ईश्वर (वेदसाम्) विद्यादि धनों द्वारा (नः) हमें (वृधे) उन्नति और (स्वस्तये) सुखों की ओर ले जाता है वैसे ही सभी विद्वान भी हमारे मार्गदर्शक (असत्) हों ।

पन्द्रहवा वर्ग समाप्त हुआ । सोलहवे वर्ग का आरम्भ होता है ।

छठे मन्त्र में ईश्वर से हमें आत्मिक ज्ञान दे हमारा कल्याण करने की प्रार्थना है ।
 रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ३८ अक्षराणि । स्वराडार्षी बृहती छन्दः । मध्यमः स्वरः ।
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥६॥

ऋग् १:१४:८९:६, यजुः २५:१९, साम १८७५

R̥gveda - Maṇḍala 1 Anuvaaka 14 Sookta 89; Aṣṭaka 1 Adhyaaya 6 Varga 15 - 16

tat naḥ vaataḥ mayāḥ bhu vaatu bheṣhajam tat maataa pṛthivee tat pitaa dyauḥ,
tat graavaaṇaḥ somasutaḥ mayāḥ bhuvāḥ tat ashvinaa śrīṇutam dhiṣṇyaa yuvam.

May the (vaataḥ) wind (vaatu) bring (naḥ) us the (mayobhu) beneficial (bheṣhajam) medicinal herbs! May the (maataa) mother (pṛthivee) earth nurture (tat) these herbs and may the (pitaa) father like (dyauḥ) celestial bodies (Sun etc.) shine their light on (tat) them! May the (graavaaṇaḥ) clouds rain and (bhuvāḥ) fill (tat) these (mayāḥ) nourishing herbs with (sutaḥ) nectar, as they do to the (soma) soma plant! (ashvinaa) O man and woman, mother and father, teacher and disciple! (yuvam) Both of you should (dhiṣṇyaa) mindfully (śrīṇutam) listen and learn about (tat) these herbs and (tat) their usages.

In the fifth mantra the sage advises the scholars to persistently guide the masses towards virtuous actions.

ṛiṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 47, **chhandaḥ** nichṛid aarṣhee jagatee, **svaraḥ** niṣhaadaḥ.

**5. tameeshaanañ jagatastasthuṣhaspatin dhiyañ jinvamavase hoomahe vayam,
pooṣhaa no yathaa vedasaamasadvṛidhe rakṣhitaa paayuradabdhah
svastaye.**

R̥g 1:14:89:5, Yajuḥ 25:18

tam eeshaanam jagataḥ tasthuṣhaḥ patim dhiyam jinvam avase hoomahe vayam,
pooṣhaa naḥ yathaa vedasaam asat vṛidhe rakṣhitaa paayuh adabdhah svastaye.

For our (avase) protection (vayam) we (hoomahe) think of (eeshaanam) God (tam) who is (dhiyam) omniscient, (jinvam) creator of happiness and (patim) the lord of all (jagataḥ) living beings and (tasthuṣhaḥ) lifeless objects alike. (yathaa) As that (adabdhah) non-violent, (rakṣhitaa) protector of all, (pooṣhaa) provider of nourishment and (paayuh) sustainer of all, God guides (naḥ) us towards (svastaye) happiness and (vṛidhe) prosperity through his gift of the (vedasaam) Vedic knowledge, may all scholars (asat) be our guides as well.

Here ends the fifteenth Varga and the sixteenth Varga begins.

In the sixth mantra the sage offers a prayer for God to grant us spiritual knowledge and wisdom.

ṛiṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 38, **chhandaḥ** svaraad aarṣhee bṛihatee, **svaraḥ** madhyamaḥ.

**6. svasti na indro vṛiddhashravaah svasti naḥ pooṣhaa vishvavedaah,
svasti nastaarkṣhyo ariṣṭānemiḥ svasti no bṛihaspatirdadhaatu.**

R̥g 1:14:89:6, Yajuḥ 25:19, Saama 1875

स्वस्ति । नः । इन्द्रः । वृद्धऽश्रवाः । स्वस्ति । नः । पूषा । विश्वऽवेदाः ॥

स्वस्ति । नः । तार्क्ष्यः । अरिष्टनेमिः । स्वस्ति । नः । बृहस्पतिः । दधातु ॥६॥

(वृद्धऽश्रवाः) परिपक्व ज्ञान का स्रोत (इन्द्रः) आसुरी वृत्तियों को नाश करने वाला प्रभु (नः) हमारा (स्वस्ति) कल्याण करे । (विश्वऽवेदाः) सर्वज्ञ (पूषा) पुष्टिदायक प्रभु (नः) हमारा (स्वस्ति) कल्याण करे । (अरिष्टनेमिः) दुःखों का नाशक वह (तार्क्ष्यः) जानने योग्य प्रभु (नः) हमारा (स्वस्ति) कल्याण करे । (बृहस्पतिः) ज्ञान का स्रोत वह स्वामी (नः) हमें विद्या द्वारा (स्वस्ति) आत्मिक सुख (दधातु) धारण कराये ।

सातवे मन्त्र में विद्वानों से मार्गदर्शन की प्रार्थना है ।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४८ अक्षराणि । आर्षी जगती छन्दः । निषादः स्वरः ।

पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः ।

अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसाऽगमन्निह ॥७॥

ऋग् १:१४:८९:७, यजुः २५:२०

पृषत्ऽअश्वाः । मरुतः । पृश्निऽमातरः । शुभम्ऽयावानः । विदथेषु । जग्मयः ॥

अग्निऽजिह्वा । मनवः । सूरऽचक्षसः । विश्वे । नः । देवाः । अवसा । आ । अगमन् । इह ॥७॥

(शुभम्) शुभ (यावानः) की ओर ले जाने वाले, (अग्नि) ज्ञान का प्रकाश फैलाने व बुराईयों को भस्म करने वाली (जिह्वा) वाणी वाले, (मनवः) चिन्तनशील, (सूरऽचक्षसः) सूर्य के समान तेजस्वी, (अश्वाः) इन्द्रियों को (पृषत्) नियन्त्रण में रखने वाले, (विदथेषु) यज्ञों और बुराईयों के विरुद्ध संग्रामों में (जग्मयः) जाने वाले, (पृश्निऽमातरः) ज्ञान की किरणों के स्रोत, (मरुतः) वायु के समान शीतलता देने वाले (विश्वे) सभी (देवाः) विद्वान (नः) हमारी (अवसा) रक्षा के लिए (इह) यहाँ (आ) निकट (अगमन्) आयें ।

आठवे मन्त्र में वेदोक्त कर्मों को ही ईश्वर की पूजा मानने का उपदेश है ।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४२ अक्षराणि । विराडार्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥८॥

ऋग् १:१४:८९:८, यजुः २५:२१, साम १८७४

Rigveda - Maṇḍala 1 Anuvaaka 14 Sookta 89; Aṣṭaka 1 Adhyaaya 6 Varga 15 - 16

svasti naḥ indraḥ vṛiddha-shravaaḥ svasti naḥ pooṣhaa vishvavedaah,
svasti naḥ taarkṣhyaḥ ariṣṭanemiḥ svasti naḥ bṛhaspatiḥ dadhaatu.

May God, the fountain of (vṛiddha) mature (shravaaḥ) knowledge and (indraḥ) destroyer of evil tendencies, cause (naḥ) us (svasti) happiness! May the (vishvavedaah) omniscient and (pooṣhaa) sustainer of all, cause (naḥ) us (svasti) happiness! May the (taarkṣhyaḥ) subject matter of our curiosity, the (ariṣṭanemiḥ) destroyer of sorrows, cause (naḥ) us (svasti) happiness! May the (bṛhaspatiḥ) lord and source of all wisdom (dadhaatu) foster (svasti) happiness in (naḥ) us through spiritual knowledge!

In the seventh mantra the sage offers a prayer for the Vedic scholars to be abundantly available.

ṛiṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 48, **chhandah** aarṣhee jagatee, **svarah** niṣaadaḥ.

**7. pṛiṣhadashvaa marutaḥ pṛishnimaatarah shubhañyaavaano vidatheṣhu jagmayah,
agnijihvaa manavaḥ soorachakṣhaso vishve no devaa
avasaa'gamanniha.**

Rig 1:14:89:7, Yajuḥ 25:20

pṛiṣhat ashvaaḥ marutaḥ pṛishni maatarah shubham yaavaanaḥ vidatheṣhu jagmayah,
agni jihvaa manavaḥ soora chakṣhasaḥ vishve naḥ devaaḥ avasaa aa agaman iha.

May the (manavaḥ) thoughtful and virtuous (devaaḥ) scholars who (yaavaanaḥ) direct us towards (shubham) auspicious behavior, whose (jihvaa) speech (agni) spreads knowledge and destroys evil tendencies, who are (chakṣhasaḥ) radiant like (soora) Sun, who are in (pṛiṣhat) control of their (ashvaaḥ) senses, who are always (jagmayah) ready to (vidatheṣhu) fight against injustice, who (maatarah) undertake (pṛishni) spiritual discourses, who (marutaḥ) soothe us like wind, (agaman) come (aa) close to (naḥ) us for our (avasaa) protection (iha) here in this mortal (vishve) world!

In the eighth mantra the sage tells us that virtuous actions are the true prayers to God.

ṛiṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 42, **chhandah** viraad aarṣhee triṣṭup, **svarah** dhaivataḥ.

**8. bhadraṇ karṇebhiḥ shṛiṇuyaama devaa bhadram
pashyemaakṣhabhiryajatraah,
sthiraīraṅgaistuṣṭuvaansastanoobhirvyashema devahitaṇ yadaayuh.**

Rig 1:14:89:8, Yajuḥ 25:21, Saama 1874

भद्रम् । कर्णेभिः । शृणुयाम । देवाः । भद्रम् । पश्येम । अक्षऽभिः । यजत्राः ॥

स्थिरैः । अङ्गैः । तुस्तुऽवांसः । तनूभिः । वि । अशेम । देवऽहितम् । यत् । आयुः ॥८॥

(देवाः) हे विद्वान् आचार्यों! हम अपने (कर्णेभिः) कानों से केवल (भद्रम्) कल्याणकारी विद्या व वाणी का (शृणुयाम) श्रवण करें और परनिंदा रसास्वादन से दूर रहें । हे (यजत्राः) यज्ञ की भावना से रक्षा करने वालों! हम अपनी (अक्षऽभिः) आँखों से सदा (भद्रम्) कल्याणकारी कर्मों को ही (पश्येम) देखें । (स्थिरैः) बलशाली (तनूभिः) शरीर व (अङ्गैः) अंगों के साथ अर्थात् बाल्यावस्था से ही हम प्रभु का (तुस्तुऽवांसः) चिन्तन करते हुए (देव) ईश्वर के द्वारा बनाई (यत्) जो (हितम्) कर्म मर्यादाएं हैं उनका पालन करते हुए इस (आयुः) जीवन का (वि) सब प्रकार (अशेम) भोग करें ।

नौवे मन्त्र में उपदेश है कि केवल विद्वानों के सत्संग से छोटी आयु में ही व्यवहार में परिपक्वता आ जाती है ।

रहूणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४४ अक्षराणि । आर्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।

पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥९॥ ऋग् १:१४:८९:९, यजुः २५:२२

शतम् । इत् । नु । शरदः । अन्ति । देवाः । यत्र । नः । चक्र । जरसम् । तनूनाम् ॥

पुत्रासः । यत्र । पितरः । भवन्ति । मा । नः । मध्या । रीरिषतु । आयुः । गन्तोः ॥९॥

(देवाः) हे उत्तम साधनों के ज्ञान देकर सामर्थ्य बढ़ाने वाले विद्वानों व जीवन का पोषण करने वाली दैवी व प्राकृतिक शक्तियों! । (यत्र) जैसा कि आपने (नः) हमारे लिए (अन्ति) उत्तम ज्ञान व सुख से भरे (शतम्) एक सौ (शरदः) वर्ष के जीवन (चक्र) चक्र का विधान बताया है, (यत्र) जिसमें (तनूनाम्) शरीरों की (जरसम्) वृद्धावस्था भी है, वैसे ही (नः) हमारे (मध्या) बीच हमारे (पुत्रासः) पुत्रादि भी (पितरः) पौत्रों वाले दादा पड़दादा (गन्तो) बनें । उत्तम व परिपक्व व्यवहार का पालन कर वह छोटी (आयुः) आयु में (इत्) ही (नु) आदरणीय (भवन्ति) होते हैं । परिपक्व आयु से पहले हममें से किसी को (रीरिषत) मृत्यु (मा) न आए ।

R̥gveda - Maṇḍala 1 Anuvaaka 14 Sookta 89; Aṣṭaka 1 Adhyaaya 6 Varga 15 - 16

bhadram karṇebhiḥ śrīṇuyaama devaāḥ bhadram paśhyema akṣhabhiḥ yajatraaḥ,
sthiraīḥ aṅgaiḥ tuṣṭuvaansaḥ tanoobhiḥ vi ashema devahitam yat aayuh.

(devaāḥ) O scholarly teachers! May we use our (karṇebhiḥ) ears only to (śrīṇuyaama) hear the (bhadram) benevolent wisdom of the Vedas and stay away from any kind of gossip! (yajatraaḥ) O selfless protectors! May we use our (akṣhabhiḥ) eyes to (paśhyema) see only the (bhadram) benevolent deeds! With a (sthiraīḥ) strong (tanoobhiḥ) body and capable (aṅgaiḥ) organs i.e. from the early stage of our life itself may we (tuṣṭuvaansaḥ) meditate on God and (vi ashema) live and enjoy our (aayuh) lives following the (hitam) duties and directives (yat) that are established by (deva) God!

In the ninth mantra the sage tells that the company of virtuous scholars fosters mature behaviors at a young age itself.

riṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataāḥ** vishvedevaāḥ, **vowels** 44, **chhandaḥ** aarṣhee triṣṭup, **svaraḥ** dhaivataḥ.

9. shataminnu sharado anti devaa yatraa nashchakraa jarasan tanoonaam, putraaso yatra pitaro bhavanti maa no madhyaa reeriṣhataayurgantoḥ.

R̥g 1:14:89:9, Yajuh 25:22

shatam it nu sharadaḥ anti devaāḥ yatraa naḥ chakraa jarasam tanoonaam,
putraasaḥ yatra pitaraḥ bhavanti maa naḥ madhyaa reeriṣhata aayuh gantoḥ.

(devaāḥ) O virtuous scholars and the divine forces of nature! (yatra) As you have proclaimed a life (chakraa) cycle of (shatam) one hundred (sharadaḥ) years (anti) filled with wisdom and happiness for (naḥ) us, (yatraa) which includes the (jarasam) old age of our (tanoonaam) bodies, so should the (putraasaḥ) children (madhyaa) amongst (naḥ) us (bhavanti) become (pitaraḥ) grandparents and great-grandparents. With their mature behaviors may they (gantoḥ) attain (nu) respect in the society at a young (aayuh) age (it) itself! May (maa) no one amongst us (reeriṣhata) die before a fully mature age!

दसवे मन्त्र में सृष्टिकाल में निरन्तरता का उपदेश है । इस मन्त्र में वेदों में प्रतिपादित त्रैतवाद का सिद्धान्त सिद्ध होता है कि परमात्मा, जीवात्मा और प्रकृति की सत्ता अनादि अनन्त है । प्रकृति के मूल तत्त्व का विनाश नहीं होता; केवल उसका स्वरूप बदलता रहता है ।

रहूगणपुत्रो गोतम ऋषिः । विश्वेदेवा देवताः । ४४ अक्षराणि । आर्षी त्रिष्टुप् छन्दः । धैवतः स्वरः ।

अदि॑ति॒द्यौ॑रदि॑ति॒रन्त॑रि॒क्ष्मदि॑ति॒र्मा॒ता स पि॑ता स पु॒त्रः ।

विश्वे॑ दे॒वा अदि॑तिः पञ्च॑ जना॑ अदि॑तिर्जा॒तमदि॑तिर्जनि॑त्वम् ॥१०॥

ऋग् १:१४:८९:१०, यजुः २५:२३, अथर्व ७:१:६:१

अदि॑तिः । द्यौः । अदि॑तिः । अन्त॑रि॒क्षम् । अदि॑तिः । मा॒ता । सः । पि॑ता । सः । पु॒त्रः ॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । अदि॑तिः । पञ्च॑ । जनाः॑ । अदि॑तिः । जा॒तम् । अदि॑तिः । जनि॑त्वम् ॥१०॥

सृष्टिकाल में सूर्यादि नक्षत्रों से सुशोभित (द्यौः) द्युलोक (अदि॑तिः) अखण्डनीय है, (अन्त॑रि॒क्षम्) अन्तरिक्ष (अदि॑तिः) अखण्डनीय है, प्रकृति (मा॒ता) माता भी (अदि॑तिः) अखण्डनीय है, (पि॑ता) जनक (सः) वह परमात्मा अक्षय्य है, इनकी (सः) वह (पु॒त्रः) जीवरूपी संतान भी सदा रहेगी । (विश्वे॑) सभी प्राकृतिक (दे॒वाः) दिव्य शक्तियाँ (अदि॑तिः) सदैव रहेंगी, (पञ्च॑) पाँच (जनाः॑) ज्ञानेन्द्रियाँ भी (अदि॑तिः) सदैव रहेंगी । जो (जा॒तम्) उत्पन्न हो गया और जो (जनि॑त्वम्) भविष्य में उत्पन्न होगा उन सभी का मूल तत्त्व (अदि॑तिः) सदैव रहेगा ।

सोलहवा वर्ग समाप्त हुआ ।

In the tenth mantra the sage describes the continuity within the duration of the creation cycle. This proves the traitavaada philosophy propounded in the Vedas which describes the Supreme Soul, the souls occupying mortal bodies and the matter as three entities that are indestructible and exist all the time. According to it, matter changes forms and can be reduced to the basic elements but never destroyed.

ṛiṣhiḥ rahoogaṇaputro gotamaḥ, **devataaḥ** vishvedevaah, **vowels** 44, **chhandah** aarṣhee triṣṭup, **svaraḥ** dhaivataḥ.

**10. aditirdyaauraditirantarikṣhamaditirmaataa sa pitaa sa putraḥ,
vishve devaa aditiḥ pañcha janaa aditirjaatamaditirjanitvam.**

Ṛig 1:14:89:10, Yajuh 25:23, Atharva 7:1:6:1

aditiḥ dyauḥ aditiḥ antarikṣham aditiḥ maataa saḥ pitaa saḥ putraḥ,
vishve devaaḥ aditiḥ pañcha janaaḥ aditiḥ jaatam aditiḥ janitvam.

During the creation phase, the (*dyauḥ*) celestial realm consisting of the Sun, the Moon and all other stars and planets shall (*aditiḥ*) continue to exist, and the (*antarikṣham*) space there between shall (*aditiḥ*) continue to exist as well. (*maataa*) Mother Nature shall (*aditiḥ*) continue to exist and so would (*saḥ*) the (*pitaa*) Supreme Father. Their (*putraḥ*) children i.e. (*saḥ*) the living beings would remain in existence. (*vishve*) All of the (*devaaḥ*) divine forces of nature shall (*aditiḥ*) continue to exist. (*pañcha*) Five (*janaaḥ*) senses of interaction shall (*aditiḥ*) continue to exist. The basic matter that composes whatever (*jaatam*) has been created so far and what (*janitvam*) shall be in future, shall also remain (*aditiḥ*) indestructible.

Here ends the sixteenth Varga.